

Városunk

Budapesti Honismereti Híradó

XXII. évfolyam 4. szám

Közgyűjteményekben ingyenes

2019. október

Bucsinszky kávéháza

Kedvelt hely volt a Nagykörúton

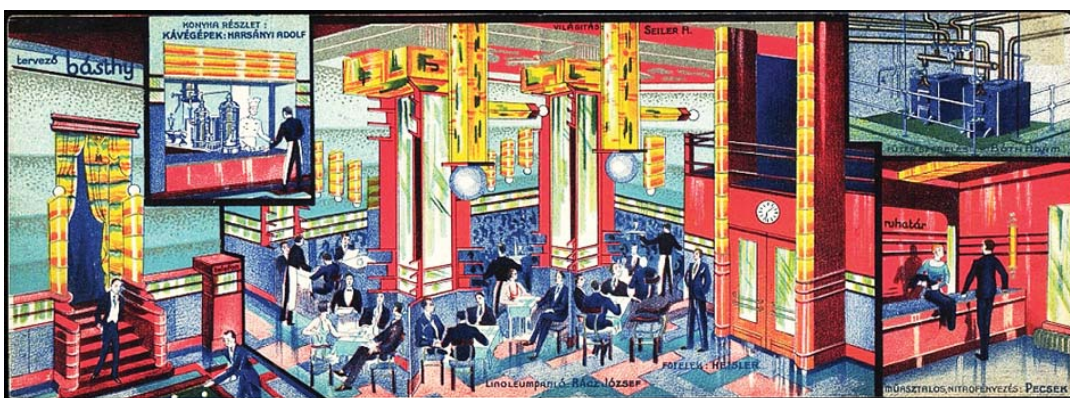
••• Róbert Péter

Új tulajdonossal és megújított berendezéssel 1932. június 1-én szokatlanul korán, hajnali 5 órakor nyitotta ki ajtaját az Erzsébet körút 30. szám alatt a később oly híres és kedvelt Bucsinszky kávéház, amely az irodalomban is helyet kapott.

A házat *Alpár Ignác* építette, már a millenium előtti években működött itt az Angol kávéház, tulajdonosa *Vanek József* világot járt, érdekes, újdonságokat kedvelő ember volt, aki amatőr búvészkedett és mintegy a mozi elődjeként „ködfátyolképeket” vetített vendégei szórakoztatására. Később róla nevezte el *Rejtő Jenő* A tizennégy karátos autó egyik hősté Vanek úrnak.

1900-tól váltogatták egymást a „kávéosk”, 1930-ban be is zárt a kávéház, majd *Bucsinszky Lajos* modern kávéháza fogadja vendégeit. *Básthy István* teljesen újjáépítette: piros falak, linóleum padló, fényhatások és ruhatári lift, nyáron terasz vonzotta az erre járókat. Visszatértek a – főleg szociáldemokrata – politikusok és újságírók, akik azelőtt is idejártak, de megjelentek művészek és irodalmárok is. A – szó szerinti – Törzs-asztalnál *Törzs Jenő* és a Magyar Színház tagjai gyülekeztek, az írók közül *Nagy Lajos* szinte minden szabadidejét itt töltötte, az 1936-ban írt Budapest Nagykávéház című regénye ezt a világot mutatja be.

Sok kávéház volt akkor a Nagykörúton, *Bucsinszky Lajos*nak igyekeznie kellett, hogy a székek ne maradjanak üresen. Délelőtt olcsó reggelit kínáltak, amely 11 óra körül az ebédet is pótolhatta, a vendégek ingyen kapták a szódavizet és ebéd után a kávé

Fotók: Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum

A kávéház megnyitását hirdető, közepén hajtott nyomtatvány kinyitott oldalai – Rosenthal Gyula, 1932

mellette a gyümölcsöt, ennek érdekében a tulajdonos létesített egy kis szódásüzemet és bérelt egy gyümölcsöst.

Karinthy Frigyes, Szerb Antal, József Attila, Kabos Gyula, Hevesi Sándor és még nagyon sokan rendszeresen megfordultak ebben a „szép és jó kávéházban” ahol még a szigorú Nagy Lajos szerint is „minden finom és elsőrendű” volt. Nem olcsó, de ő ezt írta erről: „Sohasem az a baj, hogy egy kávéház drága, legfőljebb, hogy nincs rá pénz.”

Háború után „a Bucsinszky” már nem volt irodalmi kávéház. Tulajdonosa 1946-ban meghalt, üzlete nem sokkal élte túl. A Wesselényi utca és a Körút sarkán ma sincs kávéház.

- 1 **Bucsinszky kávéháza**
•••• *Róbert Péter (egyetemi docens)*
- 3 **Száz éve történt**
•••• *Perczel Olivér (főlevéltáros)*
- 5 **A kórházigazgató**
•••• *Dr. Hollósi Antal (ny. sebész főorvos)*
- 6 **Félévszázados a BKV**
•••• *Vidák Judit (muzeológus)*
- 7 **Klauzál téri történetek**
•••• *Gábrriel Tibor (történész)*
- 9 **Egy évforduló kapcsán...**
•••• *Szöllősy Marianne (gyűjteményvezető)*
- 10 **Templom a fasorban**
•••• *Millisits Máté (művészettörténész)*
- 11 **Csepel 1944**
•••• *Samai Katalin (muzeológus)*
- 15 **Mustra 2018**
•••• *Csibi Kinga (gyűjteményvezető)*
- 16 **Reformátusok Pesthidegkúton**
•••• *Millisits Máté (művészettörténész)*
- 18 **Könyvszemle**
- 20 **Nyitott gyárak**
•••• *Bárány Tibor (újságíró)*

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- a Kapcsolódó oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelv-történeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Támogassa előfizetésével a Honismeret folyóiratot!

A Honismereti Szövetség évente hatszor megjelenő, közel fél évszázados folyóiratának célja a Kárpát-medence értékeinek, történeti múltjának megőrzése, ápolása és bemutatása. Belföldre előfizetési díja kedvezményesen **2520 Ft/év.**

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország
bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél,
a [www.posta.hu](https://eshop.posta.hu/storefront/) WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
telefonon a +36-1-767-8262 számon,
levélben az Magyar Posta Zrt.
1900 Budapest címén is.

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság:
1043 Budapest, Berda József u. 48.
tel.: 370-0652, e-mail: info@bpht.hu
internetes változat: www.bpht.hu.
Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőbizottság:
Breinich Gábor, dr. Buda Attila, dr. Róbert Péter,
dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 760 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, [www.posta.hu](https://eshop.posta.hu/storefront/) WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadóestjein ingyenesen is terjesztett. Lapunk Budapest Főváros II. Kerületi Önkormányzata, IV. kerület Újpest Önkormányzata, VII. kerület Erzsébetváros Önkormányzata és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.
Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • ISSN 1418-4273

Hadiállapotok a fővárosban

Budapest román megszállása, 1919

•••• Perczel Olivér

Pontosan száz évvel ezelőtt, az első világháború szinte mindenkit érintő pusztítása után újabb megpróbáltatások vártak Magyarországot lakosságára. A 133 napig regnáló Tanácsköztársaság bukása után a magyar főváros utcá-

in román katonák masíroztak.

A román királyi hadsereg 1919. augusztus 1-jén több helyen átkelt a Tiszán. Kilátástalan helyzete miatt a budapesti tanácskormány lemondott. A román hadsereg a főváros határához augusztus 3-án érkezett és Clemenceau tiltása

ellenére – a kommunizmus letörésére hivatkozva – másnap megkezdte a bevonulást. A megszálló csapatok kaszárnyákban, iskolákban, míg a tisztek előkelő szállodákban kaptak szobákat. A román csapatok megszállták a pályaudvarokat, a telefonközpontokat, a főpostát és leállították a közlekedést.

A városban a tényleges hatalmat a román katonai parancsnok gyakorolta, a magyar kormányra csak bábkormány-

ságot a hivatalos lapon és plakátokon keresztül tudósítottak rendeleteikről. Megtiltották a lakosság csoportosulást, este 9 órában határozták meg a zárórát és a fegyverek beszolgáltatását követelték. Ellenőrizték a postai küldeményeket, lehallgatták a telefonokat.

A megszállók azonnal elkezdték a rekvirálásokat. Lefoglalták az élelmiszerkészleteket, leszerelték a gyárakat, az üzeme- ket, a kórházi, az egészségügyi felszereléseket, a közlekedési eszközöket, a vasúti

miszerek árának csak töredékét fizették meg.

A román megszállás során szinte mindennaposak voltak a lakosságot ért erőszakos cselekmények is. Az este és éjjel járózó katonák fegyverrejtegetés ürügyével házkutatásokat tartottak. Behatoltak a lakásokba és kirabolták az otthonokat. Ha valaki éjszaka az utcán járt, a megszállók megállították, igazoltatták majd gyakran – fizikai erőszakot is alkalmazva – kirabolták. Budapesten a román megszállás

Fotó: commons.wikimedia.org

Bandholtz tábornok, a Nemzeti Múzeum megmentője

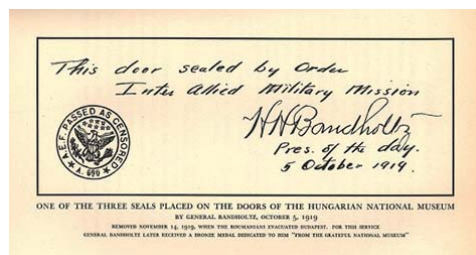
Fotó: Tormay Cecile – An outlaw's diary: The commune. London, 1923 214/215

A román hadsereg 1919-ben Budapesten

járműveket, és az állatokat. A megszállók a kulturális vagyonban is kárt okoztak. Elvitték a levéltári iratanyag és a Fővárosi Könyvtár állományának egy részét, de a Nemzeti Múzeum kincseit is el akarták szállítani. Október 5-én 14 teherautó parkolt le a múzeum előtt az értékek elszállítására. A rablást Pekár Gyula időhúzója majd Bandholtz tábornok határozott fellépése hiúsította meg. A román katonák rekvirálással és rablásokkal gondoskodtak élelmészükről. Lovaik számára a takarmányt a dülők rétejeiről és magántelkekről szállították el. A Központi Vásárcsarnok igazgatójának beszámolója szerint a csirkepiacról a román katonák minden reggel elvitték a tojást és a szalonnát és az így rekvirált árukért a kereskedőknek az élel-

hatalmas, több mint 2,5 milliárd koronát kitevő kárt okozott, azonban a megszállás az anyagi károk mellett több ember életét is követelte.

George Russel Clerk brit diplomata tárgyalásai után – és a békekonferenciáról való kizárással való megfenyítés miatt – a megszállók kivonulására november 14-én került sor. Aznap korán reggel a magyar ezredek bevonultak a fővárosba. Tétynben és Budafokon örömteli fogadtatás várta a magyar katonákat. A lelkes közönség átvirrasztotta az éjszakát, hogy a felszabadulás pillanatait átélje, diadalkaput állítottak, szónokok beszéltek és cigányzenekarok játszottak, míg a katonákat virágokkal halmozták el. Horthy Miklós ünnepi bevonulása november 16-án történt meg. Clerk munkájának eredményeként Huszár Károly vezetésével új kormány alakult, amely már a párizsi tárgyalásokra is kapott meghívót.

Fotó: commons.wikimedia.org

A Nemzeti Múzeumot megmentő/lezáró okmány

ként tekintettek. A bevonulást követően a román megszállók elkezdték a proletárdiktatúrával kapcsolatba hozható személyek összegyűjtését, augusztus közepére minden börtön megtelt. A megszállás kezdetétől az újságok többségét betiltották, és szigorú cenzúrát léptettek életbe. A lakos-

Víziváros oroszlánja

Az ostromlott vár emlékműve

•••• róbert

A Margit-híd budai hídfőjénél található egy érdekes szobor. Haragosan üvöltő oroszlánt ábrázol, mancsát ágyúcsőre teszi, félig egy tüzérségi fonott fasáncra támaszkodva. Talapzatán nagy betűkkel egy anakidején oly baljóslatú név: Przemysl – ma már nem sokan emlékeznek erre a lengyel városkára, az 1915-ben itt folyt sok vérre, az iszonyú szenvedésekre.

Az emlékmű alkotója maga is harcolt a przemysli erődben, orosz fogságba került sokadmagával. Fegyverek közt hallgatnak a műszák, de Przemysl a kivételek közé tartozott. A katonák lövedékek hüvelyéből virágvázákat, tintatartókat, levélnehezékeket és más hadi emlékeket gyártottak, de készültek plakettek is.

Egy munkásosztag parancsnokaként került Szódy Szilárd hadnagy józsefvárosi otthonából a budai várba. Előző századfordulón a Német utca 57. szám alatt lakott, majd megvásárolta a Kisztyáció utca 13. számú házat. Jól érezte magát a kerületben, csak a Kerepesi temetőben 18 jelentős síremléket alkotott. A körülfalazt és állandóan bombázott

erődben is dolgozott, Kruhel-Maliban egy kocsmában rendezett be műhely magának. Nagy művészi elszántságot mutat ez, gondoljunk bajtársa Gyóni Géza

A vízivárosi Przemysl emlékmű

Przemyslben született ver-

sére: „Csak egy éjszakára küldjétek el őket...”

Az első ostrom után elkészítette azokat a plaketteket, amelyek egy általa már akkor tervezett emlékművet díszítettek volna. Később beljebb jutott a városba, ott egy autójavító műhelyben százával csinált dísztárgyakat, bronzöntvényeket, itt készült a parancsnokság felszólítására a „przemysli emlékérem”, de tervezett szobor- és síremlékeket is. Bronzmunkáit elásta, de az oroszok megtalálták azokat, viszont gipszmodelljeit megmentették a később Przemysl visszafoglaló osztrák-magyar csapatok.

Szódy Szilárd a háború után visszatért szeretett Józsefvárosába, ahol többek között a Puskin utcai Darwin emléktábla, a telefonközpont falán Puskás Tivadar domborműve, Romanelli emlékműve tanúskodott tehetségéről. Országszerte sokfelé megtaláljuk alkotásait, legjobban a világháborús emlékművekben szeretett emlékezni bajtársai szenvedéseire és áldozatkészségére.

Legnagyobb munkája a vízivárosi Przemysl emlékmű, amelyet 1932-ben leplezték le az ott elesett magyar tízezrek jelképes sírköveként. Sajnos, a talapzat Dunára néző oldalán a kiugró gyámkövön két lyuk jelzi, hogy a bronzkaszorút ellopták róla. Fővárosi lakosok hamar megkedvelték a szobrot, a tátott szájú oroszlánt humoruk „náthás oroszlánnak” titulálta (Könnyebb volt, mint a talapzaton szereplő várnevet kiejteni!). Szódy Szilárd művei országszerte láthatók, fővárosunkat is több alkotással pl. a Pilsudski

domborművel gazdagította. Idén volt halálának 80. évfordulója.

A várostrom leírását Lévai Jenőnek köszönhetjük. Az ismert újságíró több könyvben számolt be az ottani szenvedésekről, különösen az éhségről, amely a védőket végül az erőd feladására kényszerítette. Pedig az ottani nagy létszámú lovaság paripáit is megették: „a trójaiak voltak a falóban, itt a ló volt bennünk” mondogatták keserű humorral szeretett lovaikat vágóhidra kísérő huszárok. Természetesen ír zsidó vonatkozásokról is: Az ottani Tábori Újságot egy héber nyomda átfaragott betűivel nyomtatták és a helybeli jiddis színház előadásai után a társulatot „vacsorán látták vendégül a tiszt urak”. Nevezetes darabjuk volt a „Jüdisches Anna Karenina”. Lehet, hogy az átdolgozás miatt *Tolsztoj* forgott volna sírjában...

Lévai Jenő nagy publicisztikai karriert futott be, saját lapjai voltak s a háború után több könyve az 1944-es tragédiának ma is forrása. Budán lakott, itt fogadta az idelátogató külföldi történész professzor látogatását is. Ő is eszünkbe juthat a budai Duna-part jellegzetes szobra láttán.

Puskás Tivadar és Ferenc bronz domborműve a józsefvárosi egykori telefonközpont falán (Horváth Mihály tér)

Fotó: Fekist/commons.wikimedia.org

Dr. Sándor István
– Galla Endre olajfestménye,
1924, 64x84 cm

(a mai Nyár u. 103. szám alatti Károlyi Kórház építési tervét adományozta, és épületeinek összes építési költségét fedezte – a szerk.). A 60 ágyra tervezett kórház 1899-ben kapta meg a nyilvános jellegét. Növekvő betegforgalma miatt hamarosan új szárnyval kellett bővíteni és az immár 150 ágyas kórház új profilokkal is gyarapodott. A korábbi igazgató, dr. Fuchs Ignác az 1905-ben alapított gyermekkórház vezetője lett.

Új igazgatót választott a kibővült feladatokra gróf Károlyi Sándor, az akkor alig 30 éves dr. Sándor István (1881–1962) sebész főorvos személyében, aki majd több mint negyven éven keresztül vezeti az intézetet. Újpesti karrierjének elején még a várost alapító Károlyi család tagjai voltak a kórház kegyurai, nyugdíjba vonulásának idején (1954) a kórház a kommunizmust építő társadalom tulajdonába került. A temesvári születésű Sándor István tanulmányait Lipcsében, majd a budapesti tudományegyetemen végezte, ahol 1904-ben orvosdoktori diplomát szerzett.

Előbb kórházi orvosként, majd a kolozsvári sebészeti klinikán tanársegédként dolgozott és innen került Újpestre sebész szakorvosként, majd 1911-ben kinevezték igazgatónak. Vezetői megbízatását kiváló szaktekin-

Műtét a kórházban
– fotó az emlékalumból

A kórházigazgató

Dr. Sándor István sebész főorvos

•••• Dr. Hollósi Antal

A Károlyi uradalom területén élők számára kórház létesítését már a városalapító *István gróf* is tervezte, de a megvalósításra csak 1895-ben került sor fia, *gróf Károlyi Sándor* áldozatos tevékenysége eredményeként

télyének köszönhető. Egyetlen politikai erő sem kérdőjelezte meg hivatásbeli elkötelezettségét. Kórházi munkája mellett számos szakcikk szerzője, a Magyar Vöröskereszt újpesti fiókjának elnöke, az Újpest–Rákospalotai Orvos Egyesület, az Orvos Szövetség és az Orvostudományi Egyesület elnöke, valamint Pest megye tiszteletbeli tisztifőorvosa volt.

A grófi család az orvosát egyben barátjának is tekintette. László gróf lehetőséget, és természetesen anyagiakat is biztosított számára külföldi tanulmányútjaihoz és ezek során eszköz beszerzéséhez. Ez tette lehetővé a korszerű gyógyító munkát a sebészet-

Fotók: UKK Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény

Korabeli képeslap a kórház főépületéről

nek és a többi orvos szakmai területnek. Még az 1960-as években is használták az általa hozott eszközök egy részét. Az általa vezetett kórház mindkét világháború alatt hadikórházként működött, és ezt a feladatot is kiválóan teljesítette.

A második világháború idején a nyilasok hatalomra jutásakor csak úgy menekült meg, hogy a kórházban ápolást végző Szent Vince rendi apácák a kórház kápolnájának zárt részében (clausura) rejtgettek. Az ezt követő években még néhány évet dolgozott, de a korszak ideológiáját sosem fogadta el. 1954-es nyugdíjazása után családja körében élt, 1962-ben hunyt el.

Tanítványai, munkatársai közül többen vezető beosztású orvosként vitték tovább szellemi örökségét. Gyógyszerész lánya és gyermekorvos veje megőrizte a dr. Sándor István által 1915-ben gróf Károlyi László számára készített albumot, mely a kórház történetének első 20 évét dolgozta fel. Ez a dokumentum az újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonában van. Nevét márványtábla is őrzi a kórház falán, melyet a kórház alapításának 100. évfordulóján állítottak Újpest város polgárai.

Az emlékalbum

Félévszázados a BKV

Fővárosunk közösségi közlekedése

•••• Vidák Judit

A Budapesti Közlekedési Vállalat, a BKV 1968-ban, 51 éve alakult meg. Több, korábban önállóan működő közlekedési cég: a Fővárosi Villamosvasút, a Fővárosi Autóbuszüzem, a Budapesti Helyi Érdeklő Vasút és a Fővárosi Hajózási Vállalat összevonásával született meg a társaság, amelyekhez 1973-ban új ágazatként a metró is csatlakozott.

Természetesen a főváros közösségi közlekedése e fél évszázadnál jóval hosszabb múltra tekint vissza. Korábban a különféle közlekedési eszközök üzemeltetését több közlekedési társaság végezte, de 1923 és 1949 között a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság, azaz a legendás BSzKRT. révén integrált rendszerben is működtek. Rövid idő alatt kiderült, hogy a BSzKRT. szétbontása nem volt a legjobb megoldás: nem volt egységes közlekedéspolitikai, hálózatfejlesztési, forgalomirányítási. Az önálló vállalatok együttműködés helyett folyamatosan versenyeztek egymással, üzemzavar esetén sem lehetett egymás járműveit igénybe venni, fenntartásuk túl sokba került.

A jegy- és bérletrendszer 1966-os egyszerűsítése nyitotta meg az utat az egységes közlekedésszervezés létrehozása előtt. 1968. január 1-jén megszületett a főváros közösségi közlekedését bonyolító Budapesti Közlekedési Vállalat, a BKV, amely Budapesten, illetve a főváros és a környező települések között több mint 2 millió lakos közösségi közlekedésének ellátását kapta feladatul.

A BKV fél évszázados története alatt a város közlekedése számos változáson, jelentős fejlődésen ment keresztül. Egységesült a közlekedéspolitikai, a közlekedésirányítási, összehangolták a különböző fejlesztési, beruházási programokat, a forgalomirányítást, a menetrendeket, viszonylatjelzéseket. Egyszerűsödött a jegyrendszer, új lehetőségek nyíltak a jegyváltásban és az utasok tájékoztatásában. Új viszonylatok létesültek, korábban nem létező közlekedési csomópontok alakultak ki.

Bővült az igénybe vehető közlekedési eszközök köre. Ezek közül is a legjelentősebb a metróhálózat kiépülése volt: 1970–1972-ben átadták a 2-es, 1976–1990 között a 3-as metró, 2014-ben pedig elkészült a 4-es vonal. A BKV szervezete az 1970-es években a zugligeti libegővel, 1986-ban pedig az újraindított Budavári Siklóval gyarapodott. A korszerűsített járműparkban új típusok jelentek meg. Az ötven évig meghatározó UV villamosok eltűntek a forgalomból; a Ganz, Tatra és Hannoveri villamosok mellett teljesen megszokottá váltak a Combinók és a legújabb CAF-szerelvények. Az évtizedekig egyeduralkodó hazai gyártású Ikarus autóbuszok mellett megjelentek a Volvo, a Van Hool, a Mercedes különböző típusai. Az egykori szovjet gyártású metrószerelvényeket az Alstom járművei váltották fel, a 3-as vonalon megkezdődött a régi kocsik felújítása.

A társaság nevében és strukturájában is több változás következett be: 1996-ban rt.-vé, 2006-ban pedig zrt.-vé alakult. A BKV Zrt. 2012-től üzemeltetői vállalatként működik.

2016-ban a HÉV-ágazat kivált a BKV szervezetéből. Ma a társaság a villamos-, metró-, autóbusz- és trolibusz-közlekedést, il-

Részlet a Földalatti Vasúti Múzeum jubileumi kiállításából

letve a siklót, libegőt, hajóaszt és a fogaskerekű vasutat üzemelteti. A BKV már nélkülözhetetlen része a főváros életének, szolgáltatásait évente mintegy 1,3 milliárd utas veszi igénybe.

A BKV fél évszázados történetét új időszaki kiállítás kísérte végig a társaság Földalatti Vasúti Múzeumában. A tárlat ismertette a BKV egykori és mai közlekedési ágazatait a korszak legemblemikusabb járműveivel. A további tematikus egységek az utazóközönség számára leginkább ismerős területek relikviáit mutatták be: az utasok tájékoztatásának különféle eszközeit, a jegy- és bérlet típusok változását, a BKV dolgozói által viselt egyenruhákat. A kiállítás 2019. március 31-ig volt látogatható.

Klauzál téri történetek

Belső-Erzsébetváros zöld szigete

•••• Gábrriel Tibor

Az első magyar kereskedelemügyi miniszter, *Klauzál Gábor* (1804–1866) emlékére a Belső-Erzsébetvárosban 1879-től őrzi a Klauzál utca, majd 1907-től az utca végén kezdődő Klauzál tér (korábban István tér, 1874 előtt Stefans Platz) is. A tér és épületeinek múltját részletesen *Fabó Beáta* tárta fel A Klauzál tér története című tanulmányában (Kismező, Nagymező, Broadway – szerkesztette: *Kemény Mária*). Megjegyzendő, hogy a reformkori politikusunk nevét viseli és emlékére ápolja a XXII. kerületben működő Klauzál Gábor Társaság, amely idén már 14. alkalommal rendezte meg a Klauzál Napok Tényben című kétnapos rendezvénysorozatát.

Pest Város Mérnöki Hivatala 1852-ben bontatta le a tér helyén álló épületeket, mintegy 8000 négyzetméteres szabad területet létrehozva. Ez a nagy szabad térség részben hamar benépesült: fedett bazár, üzletsorok, szabadpiac jött itt létre. De átutazó cirkuszt, műlovardát is őríz az emlékezet.

Budapest színházkedvelő polgárai körében e tér az 1872 és 1874 között a mai Klauzál téri vásárcsarnok helyén működő harmadik fővárosi magyar nyelvű színház (István téri Színház) által vált ismertté. Ez a vonzerő csak másfél évig tartott, mivel egy tűzvészben a vas- és faszkeretű színház leégett. Ezt követően a lóvasút egyik állomása került a terre, majd a területét japán akáccokkal ültették be, és jól működő piactérként használták.

acként) ismerünk. A fővárosi mérnöki hivatal építészei a vásárcsarnok mellé egy bérházat is terveztek, amelyben a kapcsolódó szolgáltatásokat (kávéház, étterem, rendőrségi szoba, piachivatal, húsvizsgáló, mentőszoba), valamint bérlakásokat alakítottak ki.

Fotó: Fortepan/Budapest Főváros Levéltára

A néhai István téri piac – Klósz György felvétele, 1890 után

Nemsokára villamos is hozta-vitte a vásárcsarnokba betérőket. A régi 2-es villamos (Keleti pályaudvari és Dózsa György úti MÁV aluljárói végállomásokkal) belső-erzsébetvárosi vonalszakaszát a Népszínház (ma Blaha Lujza) tér és a Király utca között 1911 októberében adták át, és ennek egyik megállója a téren volt (Stáhly – Gyulay Pál – Nyár – Klauzál tér – Csányi utcai vonalvezetéssel) – 1941-ben szűnt meg.

1945 februárjában ezek ideiglenes sírjai és a temetetlen halottak százai között bolyonghattak a családtagjaikat keresők. A hetvenedik évfordulón az erzsébetvárosi áldozatokra és emberi tragédiáikra emlékeztetett Erzsébetvárosi Önkormányzata Klauzál téri gettókiállítás (A pesti gettó emlékezete), mely több mint hónapig volt megtekinthető. A gettólét borzalmairól a kiállított archív fotók tanúskodtak.

Az ötvenes években a Klauzál téri vásárcsarnok főbejárata előtt, a tér területén kiépített, csonka gúla formájú óriási víztározó, akácfák és pár hinta várta a kerület lakóit. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején ideiglenes tömegsírnak adott helyet. Itt került ideiglenes sírjába a Klauzál tér 9-ben élt *Gérecz Attila* költő is, aki november 4-én a Rókus kórháznál két szovjet tankot kilőtt, majd halálos lövést kapott. 27 éves volt, lakóháza falán emléktábla óvja a feledés homályától.

Vásárcsarnokát Erzsébetváros önkormányzata 2015 októberében felújítva adta át a kerület polgárainak – közel két milliárd forintos beruházása tette ezt lehetővé. A Klauzál tér ma már egy kerítéssel körbevett zöld sziget a házrengetegben. Játsszótér, sportpálya, kutyafuttató, pihenést szolgáló padok... – egyszóval esztétikusan és funkcionálisan kialakított közparkká vált. Szelíden bólogató akácfái alatt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc megemlékezéseinek helyszínét is létre hozták *Széri-Varga Géza* Magyar huszár szobrával.

Fotó: Globetrotter19

Ismertsége 1897-ben újult meg, amikor a székesfőváros közegészségügyi és kereskedelemfejlesztési koncepciójából adódóan az egyidejűleg épült öt nagy fővárosi vásárcsarnok egyikeként adták át a III. számú vásárcsarnokot, melyet napjainkban Klauzál téri vásárcsarnokként (röviden a pi-

Napjainkban a Klauzál piac tér felőli bejárata

Weöres Sándor fiatalkori képe

Szombathelyen, 1913. június 22-én született Weöres Sándor, polgári családba, édesapja katonatiszt volt. Gyermekkorát egy Vas megyei kis faluban, Csöngén töltötte, ahol családja földbirtokokkal rendelkezett. Tanulmányait előbb Pápán, majd Csöngén, Szombathelyen, Győrben és Sopronban végezte. Már a gimnáziumi éveit alatt megjelentek versei, előbb diáklapokban, majd 1929-ben a számára ismertséget hozó *Pesti Hírlap*-ban. A 20. század első felének legjelentősebb irodalmi folyóirata, a *Nyugat* 1932-től közölte verseit, főszerkesztőjével, *Babits Mihállyal* szoros, személyes kapcsolatot alakított ki.

A pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudomány Egyetemen 1933-tól tanult először jogot, majd földrajzot és történelmet, végül filozófiát és esztétikát. Irodalmi munkásságát 1934-ben Baumgarten-jutalommal, majd 1935-ben Baumgarten-díjjal ismerték el.

A 1940-es évek első felében Pécsen, majd Székesfehérváron dolgozott könyvtárosként és újság szerkesztőként. 1943-ban költözött Budapestre, az Országos

Fotó: Petőfi Irodalmi Múzeum 2016. évi vándorkiállításáról

•••• *Millisits*

Weöres Sándor emlékezete

Északra Rózsadombtól, nyugatra Óbudától

Széchenyi Könyvtárban vállalt gyakornoki munkát. *Károlyi Amy* (1909–2003) költőnőt 1947-ben vette feleségül. Ekkor költözött felesége Törökvész úti lakásába.

Az MTA Könyvtárának 1948–1951 között volt a munkatársa, majd elbocsátották állásából. 1951-től csak gyermekeknek írt versei jelenhettek meg, főleg műfordításokból élt. 1956-ban került vissza az irodalmi életbe „*A hallgatás tornya*” című kötetével. Munkásságát 1970-ben Kossuth-díjjal ismerték el. Az 1970-es évek elején a Rózsadomb fölött, a Ferenc-hegyen fekvő Muraközi utca 10/A szám alatt vásárolt a feleségével közösen egy nagy kerttel ellátott házat. A jó budai panorámával rendelkező házból kitekintve írta a „Budai gyümölcsös” című versét:

„Északra Rózsadombtól, nyugatra Óbudától,

a ferenchegyi kertben a fű ősszel se sárga, fakó sziklák tövében galagonya-bozóton sok bogyo pirul, mintha most szökkenne virágba.

A kert felső szögéből lelátni a Dunára hol hidak emelkednek szónoki lendülettel,

Weöres Sándor és Károlyi Amy emléktáblája a Törökvész út 3/c falán

s a túlsó, pesti parton a háztömbök sorára hová ködöt borít vagy sziporkát szór a reggel.”

Hosszú betegeskedés után Weöres Sándor a magyar kultúra napján, 1989. január 22-én hunyt el. Károlyi Amy a férje halála után tizennégy évvel később, 2003-ban halt meg. Közös sírjuk a Farkasréti temetőben található. Weöres Sándor tiszteletére szobrot Szombathelyen, Pécsen, és Csöngén állítottak. A költő házaspár emléktábláját 2009 júniusában avatták fel a Törökvész út 3/c számú ház falán, 2019 júliusában a II. kerület önkormányzata a harminc éve elhunyt Weöres Sándornak posztumusz díszpolgári kitéüntetést adományozott.

Erzsitt

Kult7 fesztivál

Vallási alapokra épülő egynapos fesztivál szerveztek *Kult7 – Együtt élünk Erzsébetvárosban* címmel szeptember 8-án a Csányi utcában. Az utcán és az 5. számú ház épületében, az Erzsébetvárosi Zsidó Történelmi Tárbán (erzsitt) egy fesztiválon már megszokott nagyszínpadi és gyermekprogramokon kívül irodalmi, vallásos és egyéb tárlatvezetések, irodalmi beszélgetések, felolvasások, zsidó különlegességek, világzenei gangkoncert várta az érdeklődőket. Bemutakozott a kerületben élő nemzetiségek gasztronómiája, *Róth Miksa* nyomán mozaikkészítésen lehetett részt venni. Először lehetett megtekinteni a Csányi utca 3. szám alatti épületet, ahol a Gólem Színház jövődjéi játszóhelyét fogják 2020-ban az erzsébetvárosi önkormányzat támogatásával kialakítani. A kerület helytörténeti

Fotó: erzsitt.hu

Előadás az erzsitt fedett udvarán

gyűjteményeként is funkcionáló épület munkatársai állandó helytörténeti kiállításuk mellett rendkívül színes programokkal várják Erzsébetváros történeti múltja iránt érdeklődő polgárait: zsidó hagyományok, különlegességek, fotókiállítások, előadások és természetesen erzsébetvárosi helytörténeti séták is szerepelnek kínálatukban. Részletesebben: erzsitt.hu

Egy évforduló kapcsán...

Újpest első művelődési intézménye

•••• Szöllősy Marianne

Több mint százhusz éves Újpest első közösségi művelődést szolgáló létesítménye, a mai Árpád út 66-ban lévő Polgár Centrum épülete. Létrejött, Újpestre jellemző módon civil kezdeményezésnek köszönhető.

Az 1840-ben gróf Károlyi István által alapított iparos település ifjú polgárai hozták létre 1887-ben az „Ujpesti Közművelődési Kör”-t, mely hosszú időn át irányította Újpest szellemi életét, gondoskodott a színvonalas társasági élet szervezéséről, szórakoztató programjairól. Adományokból és egyéb bevételekből ösztöndíjalapot hoztak létre, mellyel tehetséges, szegény gyerekeket támogattak. Közel ezer kötetes gyűjteményük közkönyvtárként működött, 1897 és 1902 között kiadták a *Társadalmi Lapok* című folyóiratot is.

Újpest egykori polgármestere, dr. Ugró Gyula az egyesület fennállásának 50. évfordulóján így emlékezett: „Akkoriban körünk tagjai sorába tartozott a községi előljáróságnak úgyszólván minden számottevő tagja, országgyűlési képviselőnkkel: Wolfner Tivadarral az élükön, kik mindennap ott tárgyalták le a többi körtaggal az akkori községi szellemi és gazdasági

gi és banki kölcsönökből állt össze, megmozdult a nagyközség sok polgára: közel nyolcvanán 100–500 pengő közötti összeg adományozásával, illetve kölcsönzésével

büszkélkedő billiárd-terem, elég tágas az étkező s igen czélszerűek az olvasó, a kártya, a hivatalos helyiségek” – írta a *Társadalmi Lapok*.

„...már áll a takaros kör a József és Árpád-utcákon kaczer diszitéseivel, nagy fényes ablakaival az Árpád útról kávéházzal, mely egyike lesz a legfényesebbeknek.” – állt az

Ujpesti Közlöny tudósításában.

1941-ben belügyminiszteri rendelettel feloszlatták a Közművelődési Kört, épületét a vitézi rend kezelésébe vonták, itt ka-

Fotók: ÚJKK Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Középen, kimagasló tetővel a Közművelődési Kör épülettömbjének homlokzata – képeslap, 1916 körül

pott helyet több újpesti hazafias szervezet is, 1942-től a Magyar Országos Véderő

járultak hozzá az építkezéshez. A terveket Kovács Frigyes műépítész készítette, melyet Kőrösi Lajos építőmester kivitelezett. Mint az Újpesten megszokott volt, mindketten helyi lakosok. A ház utcai homlokzatának jelentős részét elfoglaló, kívülről is vonzó kávéház bevétele jelentette a kölcsönök törlesztésének biztos alapját és jelentős támogatást nyújtott a közművelődési célok megvalósításában is.

1898. december 17-én díszközgyű-

Egylet helyi szervezete működtette. A háború után újjáalakult Közművelődési Kör a következő két esztendőben hagyományainak megfelelően igyekezett újjaszervezni a házban folyó kulturális életet. Helyiségeit azonban az első pillanattól meg kellett osztania a Magyar Kommunista Párttal. A fordulat évétől a Magyar Dolgozók Pártjának székháza lett, „az elvtársak további fejlődését fogja elősegíteni, kiválóan alkalmas előadások és szemináriumok tartására...” – írta az *Észak Pestkörnyék* 1949 márciusában.

Eredeti céljaira 1951-től használták ismét: először Ságvári Endre Kultúrotthon elnevezéssel, majd 1965-ben – a lassan enyhülő politikai nyomás hatására – szinte észrevétlenül változott neve Ady Endre Művelődési Házra. Közel húsz évig látta vendégül programjain a város minden korosztályát. 1986-ban hosszabb időre bezárták, jelentős átépítés, felújítás zajlott az épületben, majd 1993 augusztusában Polgár Centrum néven nyílt meg újra kiállítóterem, kamaraszínház, közösségi rendezvények tartására alkalmas helyiségek kialakításával.

Jóteknysági bál csoportképe az épület színháztermében, 1930 előtt

ügyeket, úgy hogy a község rohamos fejlődésének minden fontosabb ügye a körben döntetett el.”

Az egyesület tevékenységéhez méltó épület létrehozását határozta el 1896. március 10-én. Telkét műkedvelő előadásai-
kon összegyűjtött pénzből foglalták le. A házépítési alap adományokból, lakossá-

léssel és vacsorával, táncmulatsággal avatták fel az intézményt. Részletes beszámolót közöltek erről a helyi lapok: „Rendkívül fényes és elegáns tükrökkel s hatalmas csillárral ellátott hangverseny és táncsterem, nagyon kényelmes a kitűnő tekeasztallal

Templom a fasorban

Árkay Aladár gondos tervezőmunkája

•••• Millisits Máté

Erzsébetvárosban található Európa egyik legszebb református temploma, amelyet *Róth Miksa* üvegablakai díszítenek. A Budapest-Fasori Református Egyházközség 2013-ban ünnepelte temploma felszentelésnek századik évfordulóját. Az áldásokban gazdag centenáriumi év nemcsak a szakrális épület bemutatására, hanem a gyülekezet lelki értékeinek megismertetésére is lehetőséget biztosított. A jubileum méltó lezárásaként az egyházközség Magyar Örökség-díjban részesült, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia pesti központi épületének dísztermében, 2013. december 21-én tartott ünnepségen vett át.

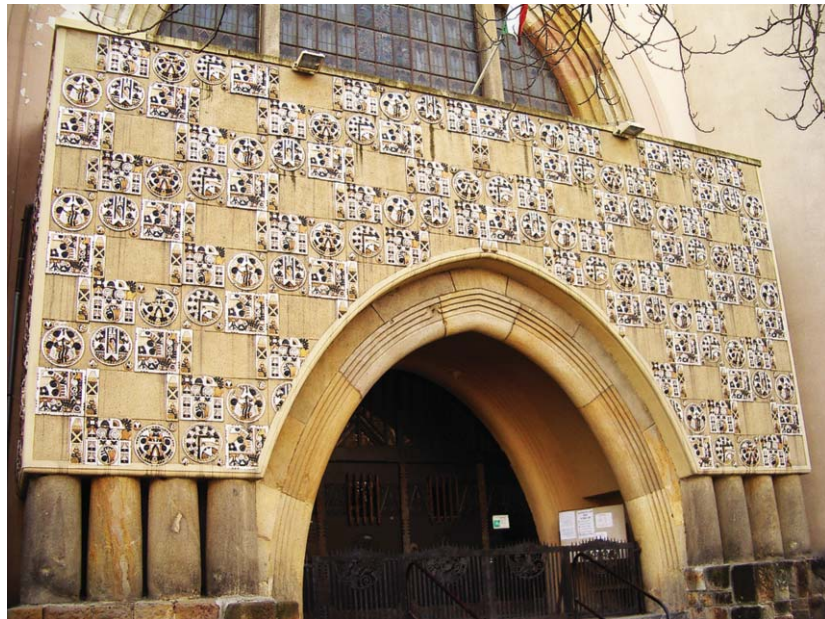
Az ablakmezőkben népművészeti elemek

Zsolnay épületkerámiák vázlatai

oldalán azonos elosztásban tíz-tíz ablak látható. A karzat ablakai az alsó szint ablakainak színvilágát követik, de intenzívebb – zöld, kék, sárga, lila – alapszínekre koncentrálnak. Az ablakmezők díszítőelemei a spirálisan tekeredő növényi elemek, a népművészetben és népi építészetben jellemzően használt sti-

lizált virágok, mint a tulipán, harangvirág, gyöngyvirág, rózsza, illetve cserepes virágok, sőt egy erősen stilizált, fenyőfára emlékeztető ábrázolás is megjelenik a bejáratától jobbra található karzat ablakán. A növények mellett stilizált figurális – templomokat és kopjafákat idéző – díszítések tűnnek fel mindhárom

Fotók: Millisits Máté

Bejárat az erzsébetvárosi református templomba

ablak több mezőjében.

A szecessziós vonalvezetésből és a népi ornamentikából merítő, de letisztult, geometrizáló formavilágú, egyedülálló alkotás született. Az ablakok geometrikus növényi díszítőelemei a templom belsőépítészeti elemein is visszaköszönnek. A padokon, a világítótesteken és a kovácsoltvas kapuzaton is feltűnik például az üvegablak fenyőfa motívuma, az épület homlokzatán látható

Színes üvegablakai Róth Miksa műhelyében készültek

Zsolnay-kerámiadíszeken pedig a kopjafa-ábrázolás fedezhető fel a

különböző virágmotívumok mellett. A fasori református templom összes részletének sajátos egységet alkotó együttese Árkay Aladár gondos tervezőmunkájának eredménye.

Csepel 1944

Hetvenöt éve történt

•••• Samai Katalin

A Tamariska-domb alatti óvóhely már három éve ad otthont az 1956-os forradalom és szabadságharc csepeli eseményeinek és hőseinek emléket állító tárlatnak. Ez a muzeális be-

nem csak a különböző csatatereken hősi halált halt honvédekre és a holocaust áldozataira emlékeztet, hanem azokra is, akik idehaza hunytak el a háború következtében.

Fotók: Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

mutatóhely szeptember 2-től kibővült a Csepel 1944 című kiállítással. A második világháború befejezésének emléknapján

kei több ízben támadták a települést. A szőnyegbombázások kiemelt célpontjai voltak: a Weiss Manfréd Rt., mint az or-

szág egyik legnagyobb hadiüzeme; a gyár égése alatt működő Horthy-ligeti repülőgépgyár, a mai Szigetszentmiklós területén; a Csepeli Szabadkikötő, a kőolajtelepekkel. A katonai objektumok megsemmisítése mellett rengeteg család otthona vált a földdel egyenlővé, de a középületekben is súlyos károk keletkeztek.

Sokan megsebesültek a légitámadások következtében, különösen az első, az április 3-ról 4-re virradó éjjelen és a július 27-én végrehajtott bombázások alkalmával. Több mint 250-en vesztették életüket a bombatámadások miatt Csepelen és csak a jól megszervezett léglőtámadásnak köszönhető, hogy ez a szám nem lett jóval magasabb.

A légiiradók elrendelésekor a gyárak dolgozói az üzemek bunkereibe, a lakosság nagy része a község nyilvános óvóhelyeire menekült, mások saját pincéjükben, vagy a kertjükben kialakított óvóárkokban vésztették át a légitámadást.

A Tamariska-domb (akkoriban Községi-dombnak hívták), mint helyszín autentikus, mivel már az 1940-es években elkészült itt egy kisebb, védelemként szolgáló fedezék. Az idelátogatók a csepeli hadiipari termelés főbb gyártmányaival, a község léglőtámadási felkészülésével és az elszenvedett szőnyegbombázások körülményeivel ismerkedhetnek meg, az ország német, majd szovjet megszállásáról szintén kaphatnak egy rövid, ugyanakkor lényegre törő képet. A kiállítást egy rövidfilm színesíti, amelyben az egykori bombázások túlélői idézik fel személyes emlékeiket.

Erzsébetváros '56

Angyal a Rózsák terén

Az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik jelképén, mészaközből készült lyukas zászlón térdeplő bronz angyal alkotja Erzsébetváros '56-os emlékművét. Mára Sándor 1956 karácsonyára írt versének sorait olvashatjuk e zászlóba vésvé:

Angyal-szobor, 1956-os emlékmű

Fotó: kozterkep.hu

„Angyal vidd meg a hírt az égből
Mindig új élet lesz a vérből”

A Rózsák téri Szent Erzsébet templom kertjében 2007-ben elhelyezett Angyal-szobornál – R. Törley Mária szobrász és Végh Aladár építész alkotása – tartja Erzsébetváros központi

vői és hősei az őket megillető elismerésben részesülhessenek, továbbá hogy a forradalom és szabadságharc szellemi örökségét Erzsébetváros polgárai és jövő generációi számára továbbadó személyek, szervezetek munkáját méltányolja, Erzsébetváros 56 díjat alapít.”

'56-os megemlékezését. Ennek szervezője immár a 2016-ban alapított Erzsébetváros 56 kitüntetés átadása – alapításának célját az alábbiakkal indokolták: „A Képviselő-testület attól a céltől vezérelve, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc résztve-

Honismereti Akadémia

Konferencia a nemesség szerepéről

A Honismereti Szövetség és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület a gróf Károlyi Ferenc által a 18. század közepén újrateremtett Nyíregyházán, július 7–12. között rendezte meg a XLVII. Országos Honismereti Akadémiát a „Noblesse oblige – a nemesség kötelez” A nemesség szerepe Magyarországon címmel. A konferencia fővédnökségét gróf Károlyi László és Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere vállalta.

Minden évben más témakörrel és más megyével közösen, de azonos felépítéssel szervezi ezt a konferenciáját a Honismereti Szövetség, melyen már több éve a Honismeret folyóirat támogatása céljából egy vasárnapi jótékonysági esttel fogadják az érkezőket. Konferenciájuk ünnepélyes

megnyitóját hétfőn a megyeháza patinás dísztermében tartották. Itt adták át a Honismereti Szövetség kitüntetésait – a Budapesti Honismereti Társaság ajánlására Honismereti Munkáért emlékéremmel Szöllősy Marianne, Honismereti Munkáért Emléklappal Benyóné dr. Mojszis Dóra, Buzinkay Géza és Lukács Emilia kapott elismerést munkájáért. Délután faültetéssel egybekötött helytörténeti sétán lehetett megismerni a vendéglátó város nevezetességeit. E konferencián a Budapesti Honismereti Társaság 22 fővel képviselte a fővárost.

Az akadémia résztvevői közül húsz előadást hallhattak a nemességnek a magyar történelemben betöltött szerepéről – az előadások címe és előadói a Honismereti Szövetség honlapján olvashatók

messég épített örökségét tárgyalták.

Nem csupán szakmai előadások voltak, de a már emlí-

A Honismereti Emlékéremmel kitüntetett Szöllősy Marianne a szövetség vezető tisztségviselőivel (Végső István, Debreczeni-Droppán Béla)

(<https://honismeret.hu/ese/menyek>). Konferenciájuk harmadik napján három szekcióülést tartottak, melyen a nemesség mecénási tevékenységét, a nemesség és a jobbágy-ság viszonyát, valamint a ne-

tett nyíregyházi városnézés, az utolsó előtti napon választható egynapos nyírségi, szatmári, vagy tiszai szakmai tanulmányút és estenként kulturális programok is színesítették az ötnapos konferenciát.

Budapesti Históriaik

A Budapesti Honismereti Társaság és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Históriaik című előadóest-sorozatát minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Október 2.

• *Az Erdélyi bástya feltárása*

Előadó: Terei György, régész

• *Egy fél évszázados múzeum a város szívében*

Előadó: Csibi Kinga, gyűjteményvezető, történész

November 6.

• *A Tanácsköztársaság budapesti kultúrpolitikája*

Előadó: Dr. habil. Újváry Gábor, történész

• *A szecesszió gyöngyszemei Budapesten*

Előadó: Puha Titusz, fotós

December 4.

• *Szilágyi Erzsébet lakhelye Budán*

Előadó: Dr. C. Tóth Norbert, történész

• *A Kopaszi-gát története*

Előadó: Dr. Horváth Péterné, helytörténész

Mérlegen a Tanácsköztársaság

Kétnapos konferencia Budapest levéltárában

Budapest Főváros Levéltára és az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport közös konferenciája volt május 15–16-án a Mérlegen a Tanácsköztársaság címmel a levéltár Teve utcai földszinti konferenciatermében megtartott kétnapos előadásorozat. Időszerűségét nem csupán a Tanácsköztársaság 100 éves jubileuma, de számos, az 1945 utáni évtizedekben fel nem tárt témaköre is indokolta. Az elhangzott előadások a vizsgált időszak politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi témaköreibe egyaránt jó betekintést adtak – a szerencsésen megválasztott előadóknak köszönhetően.

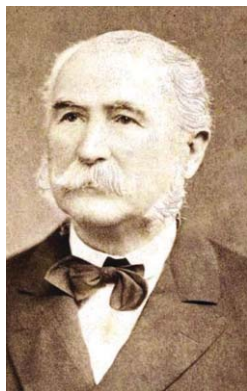
Meghívójukban is közzétett több mint harminc előadásukból csupán a közvetlen fővárosi vonatkozású témaköréről tennénk említést: A Tanácsköztársaság katonai mozgósítása Budapesten 1919 májusában (*Révész Tamás*), Budapest román megszállása (*Perczel Olivér*), Hétköznapi társadalmi konfliktusok és a Tanácsköztársaság fővárosi hatalmi szervei (*Sipos András*), A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai – Cserny József terrorcsapata (*Bíró Aurél*), A budapesti piaristák és a Tanácsköztársaság (*Szakál Ádám Sch. P.*), A vörös uralom, mint személyes élmény (*Horváth J. András*), Állatkert a Tanácsköztársaság alatt a „Lendl-ügy” tükrében (*Mautner Zoltán*).

A konferencia levezető elnöke Kenyeres István, Ablonczy Balázs, Sipos András és Horváth J. András volt.

Pest építőmestere volt

Megújult Diescher József kriptája

•••• KMM

Diescher József

záló stílusú műemlék látható.

Kivitelezői munkássága is maradandó: többek közt a régi Képviselőház rekonstrukciója, a Vigadó, a Magyar Tudományos Akadémia palotája és bérháza őrzik keze nyomát. Életművét szép kiadású monográfia foglalja össze, amelyet 2016-ban Budapest Főváros Levéltára jelentetett meg *Építészet és mesterség* címmel, *Hidvégi Violetta* és *Maróty Katalin* szerkesztésében.

A kiegyezéskori építészet egyik kiváló tervezőjeként és kivitelezőjeként ismert *Diescher József* (1811–1874) munkásságát legelőször a *Városunk* 2010. októberi számunkban mutatuk be. Fővárosunkban számos épület született tervei alapján, köztük ma is több klasszicista vagy histori-

Felújítás előtt...

és a NÖRI által felújított kriptá

Fotók: Körösné dr. Mikis Márta

dagodott és a Diescher család halottai ismét méltó körülmények között nyugszanak!

A második világháború bombázásai alatt a Kerepesi úti temetőben Diescher maga által tervezett gyönyörű családi sírboltja súlyos sérülést szenvedett, romos állapota évtizedeken át méltatlan volt ahhoz az emberhez, aki annyit fáradozott Pest szépítésén. A Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) 2013-ban a kriptát védetté nyilvánította és felvette a felújítandó emlékek listájára. A Fiumei úti temető fej-

lesztési munkálatainak részeként idén tavasszal fejeződött be a síremlék korhű rekonstrukciója, a sérült, széttört részek pótlása az eredetivel egyező márványból, az elrozsdásodott, mives kovacsoltvas kerítés cseréje, illetve Diescher elmállott mellszobrának újra faragása a Szépművészeti Múzeumban őrzött, *Zumbusch* készítette büszt (mellszobor) alapján.

A felújított kriptá avatási ünnepségét szeptember 27-én tartották meg a Fiumei úti sírkertben, Diescher halálának 145. évfordulóján, a NÖRI rendezésében. A vendégeket *Radnainé dr.*

Fogarasi Katalin, a NÖRI főigazgatója köszöntötte. Emlékbeszédet mondott *Hidvégi Violetta*, Budapest Főváros Levéltárának főlevéltárosa, Diescher szakmai munkásságát méltatva, és *Körösné dr. Mikis Márta*, az építész ükunokája, köszönetet mondva mindazoknak, akik közreműködtek a síremlék újjászületésében. A kriptát *Tóth Kálmán* atya, a Szent Rita Plébánia esperesplébánosa szentelte be. Zenés műsorral közreműködtek a *Diescher-tervezte budapesti Vörösmarty Mihály Gimnázium* diákjai. Örömmel szolgál, hogy a Fiumei úti sírkert egy szép, korhűen helyreállított kriptával gaz-

Negyedszázados múlt

Újpesti Helytörténeti Értesítő

•••• gt

A rendszerváltoz(tat)ás után kerületi szinten a 90-es években Újpesten jelent meg egyedül a városrészünk történeti múltjával foglalkozó periodika, az Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az ingyenes, 1994 januárjában indult, kéthavonta megjelenő, egyszerű tördelésű kerületi helytörténeti kiadványt csekély példányszámban, A/4-es nagyságban, 10 oldalon, egyszínnyomással – de lila színű fejléccel – az Újpesti Helytörténeti Alapítvány adta ki. Alapító szerkesztője *Kadlecovits Géza* volt, kiadási költségeit cégek, magánszemélyek és részben

Újpest önkormányzata fedezte. A napjainkig két hasábra tördelt kiadvány 2001-ben teljesen átalakult. Rangos művész által kialakított tipográfiával, átgondolt rovatstruktúrával, új szerkesztővel (*Rojkó Annamária*, a kerületi önkormányzati újságírója volt), A/4-es nagyságban, 32 oldalon, negyedévente 5000 példányban vehették kézbe a kerületi iskolák, könyvtárak, művelődési intézmények látogatói. Hogy mi is történt? A kerület önkormányzata a kiadói/terjesztői költségeket teljes mértékben átvállalta, azonban életre hívott

szerkesztőbizottságát változatlanul a korábban kiadó alapítvány tagjai alkották.

Napjainkra számonkénti nyomtatott példányszáma 2000-re csökkent, de továbbra is ingyenes terjesztésű, nívós színvonalú. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapjaként XXVI. évfolyamának 3. számát szeptemberben adták ki: szerkesztője *Rojkó Annamária*, szerkesztőbizottsága elnöke *Hirman László*, szerkesztőségének tagja *dr. Hollósi Antal*, *dr. Körös András*, *Rojkó Annamária*, munkatársai *Iványi János*, *Krizsán Sándor*, *Lőrincz Róbert* és *Szöllősy Marianne* voltak.

Megjelent számai Újpest önkormányzatának honlapján is – www.ujpest.hu/helytorteneti_ertesito – olvashatók. Újpest önkormányzata és egy kerületi civil szervezet együttműködésének eredményeként helytörténeti kiadványuk negyedszázados múltra tekinthet már vissza.

Semmi sem örök

Budai közterületek névváltozásairól

•••• R.P.

Leginkább talán az utcanevek változásai jelzik egy városrész számára a történelmi fordulatokat. Így volt ez a II. kerületben is.

A Vérhalom utca és tér 1847-ig Franzisciberg, 1896-ban kapta ezt a nevet, mert állítólag ide vitték a lefejezett *Hunyadi László* testét. Szép Ilona nevű kellemes területre is ugyanebben az évben a Hűvösvölgyi u. 4. szám alatti vendéglőtől kapott nevet. Lipótmező névadója nem valamelyik *Habsburg* császár volt, hanem a „Sárga ház” *Götz Lipót* molnár telkein épült fel. A Szabadság út és a hasonló nevű tér 1922-től *Horthy Miklós* nevét viselte 1945-ig.

Talán a legnagyobb jelentőséggel a *Széll Kálmán* tér névváltoztatásai bírtak. Eredetileg egy agyaggödör volt itt, a középkori Logod falu határán, utána sportpályák, majd közlekedési csomópont. 1929-ben kapta a néhai miniszterelnök nevét, amelynek második tagjára utalva sokan csak egyszerűen Kalefnek hívták. Mások szerint a kalefaktor szóból ered az elnevezés, amely kellemetlenkedő, akadékoskodó emberek jelzője volt. 1945-től *Sztálin* térnek nevezték 1951. november 9-ig (szinte minden városban lett 1945 után Sztálin tér vagy Sztálin út, volt ahol több is – *a szerk.*), amikor is a Sztálin tér Moszkva térére változott. Ez egészen 2011. május 12-ig tartott, ekkor visszakapta az eredeti, a *Széll Kálmán* tér elnevezést.

Kezdetektől a legfontosabb közlekedési útvonala, valóssággal ütőere a kerületnek a Margit körút. Egy részét Ország útnak for-

dították a német eredetiből, egyes részleteit szintén németül különbözőképpen nevezték: Felső-Ország út, Ó Fő utca, Püspök utca, Prímás utca. Ezeket az elnevezéseket 1870-ben magyarosították, majd 1884-ben megszületett a *Szent Margit* körút. 1945 és 1992 között Mártírok útjának nevezték, az itteni fogházban raboskodó baloldaliakról. Valamivel lejjebb található a Széna tér, amely 1879-től viseli ezt a nevet, azelőtt Johannesplatz, azaz János tér volt. 1956-ban nagy szerepet kapott, gyakran emlegették, mert a metró építkezés felvonulási épületeiben a felkelők foglaltak állást, köztük a híres Szabó bácsi.

De Duna sor lett a német Donau Zeile is. 1874-től Margit rakpartnak hívták A nyilasok által itt Dunába lött *Mónus Illés* szociáldemokrata vezetőről nevezték el 1945-ben, majd az általa érintett Bem téren 1934-ben állított Bem-szoborról kapta 1951-ben a Bem rakpart nevet.

Néhányat ragadtunk csak ki a közterületeink névváltozásai közül. Semmi sem örök, az utcai névtáblák főleg nem. De tanulni lehet belőlük!

Húszévesek

Egy híres budafoki utca életét színesítette a Budafoki Péter-Pál Utca és Környéke Polgári Kör programsorozata, a június 28–30-a között tartott XX. Péter-Pál Napi Rendezvény. Előadások, emléktáblák és az Ősök fája menti kopjafa koszorúzása, helyi alkotók kiállítása, 7–13 év közötti gyerekek helyismereti vetélkedője, hangversenyek... várták a településrész apraját-nagyját három napos rendezvényükön. Nem csupán rendezvénysorozatuknak, de polgári körük alapításának is húszéves jubileuma van – erre emlékezve mutatták be június 26-án a budafoki könyvtárban (*†*) *Joó Ernő-Szigeti Zoltán: A Budafoki Péter-Pál utca története* című füzetük második, javított kiadását.

Óbudai Múzeum

Mb. vezető: Felbermann Judit,
tel./fax: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K–V: 10–18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne, tel.: 370-0652,
cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48.,
nyitva: K–P: 10–18, Szo: 10–14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva,
tel.: 369-3688,
1077 Bp., Csányi u. 5.,
nyitva: V–Cs: 14–18, P: 10–14 óra

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus,
tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K–P: 12–18, Szo: 10–14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos,
tel.: 261-5569,
cím: 1102 Bp., Füzér u. 32.,
nyitva: K–Sz: 10–14, Cs: 14–18, Szo.: 9–13 óra.
Kutatói nap – P: 9–13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Beleznay Andor, tel.: 208-6635,
cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K, Cs, Szo: 14–18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,
cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45–47.,
nyitva: H–P: 10–19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szakmai felelős: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze–V: 10–18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Munkatárs: Dr. Simonné Hortobágyi Zsuzsanna,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K–Cs: 11–17, P: 9–16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

(szakmai besorolás nélkül)
Helytörténeti munkatárs: Bese Judit
tel.: 220-6777; 06-70-408-9333,
cím: 1146 Bp., Hermina u. 3.
nyitva: időegyeztetés alapján

Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Csibi Kinga,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K–P: 10–16, Sze: 12–18,
Cs, Szo: 10–14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Villányi Péter,
tel.: 06-20-417-1956,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H–Cs: 9–16, P: 9–14 óra.

Erdős Renée Ház Muzéális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,
cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K–V: 14–18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilaufer Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885,
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116–118.
nyitva: Cs–P: 10–18,
Szo: 14–18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa,
tel.: 281-1619,
cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9.,
nyitva: K–P: 14–18 óra,
páros heteken Szo: 10–14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó,
tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: H–P: 10–18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747,
cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze: 8–14.30, P: 14–18,
Szo: 9–13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóterem

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Wahl Ildikó,
tel.: 06-20-237-1920,
cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278.,
nyitva: K–Cs: 9–12, Szo: 15–18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sasvári Ilona,
tel.: 285-2746,
cím: 1238 Bp., Sztás u. 105.,
nyitva: Sze–P: 14–18 óra.

Mustra 2018

Egy gyűjtemény gyarapodásáról

•••• Csibi Kinga

Időszaki kiállítást nyitott meg „Mustra 2018” címmel Rákospalota, Pestúj-hely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye június 22-én, a Múzeumok Éjszakája rendezvény keretében. Itt a 2018-as esztendő gyarapodását, azokat az ajándékokat mutatja be, melyet lelkes kerületi lakosok adtak a múzeumnak a tavalyi esztendő során.

A tíz ajándékozótól számos dokumentum és érdekes tárgy került a múzeum tulajdonába. Olyan értékes relikviák gyarapították a gyűjteményt, mint *Zajti Ferenc* (1886–1961) festőművész két kislányt ábrázoló portréja, vagy az erdélyi származású sváb *Perlák* család falcgyaluja, mely apáról fiúra öröklődött a családban. Gazdagítja továbbá a gyűjteményt *Géczy László* egykori rákospalotai tűzoltó-főparancsnok iratai és feljegyzései, valamint finom kidolgozású rőzsekései melyek egykoron a tűzoltó egyenruha tartozékai voltak – az öltözködési szabályzat is részletesen előírta ennek használatát. A múlt század fiataljai közti kommunikációt jelentették a kiállítás részét képező emlékkönyvek. *Rádi Lujza* emlékkönyve az

1910-es években íródott, míg *Rádi Mária* emlékkönyve később, az 1940-es években készült. Hogy e két – amúgy jobb módban élő hölgy – rokonsági kapcsolatát az emlékkönyvek feldolgozásakor lesz módunk kideríteni.

A kiállítás legérdekesebb darabjai közé tartoznak *Madarász Adeline* (1871–1962) festőművész naplói és levelei, melyek 1906 és 1920 között íródtak. Igen keveset tudunk a melankolikus, rendkívül érzékeny művésznő életéről, de e naplók alapján bizonyos, hogy 1908–1914 között Párizsban élt. 1912-ben hosszabb időt töltött az Egyesült Államokban, ahol több nagyvárosban is megfordult. Naplói illusztrációit és fotóit szintén ő készítette.

Az ajándékozott naplók és levelek között találtuk meg *Jankó Elemér* (1872–1892) karikaturistának rajzokkal teli füzetét is, melynek első oldalán a „Babiskának, örök emlékül. Kis Jankó” olvasható. A fiatalon, tüdővészben elhunyt tehetséges művész és az egy évvel idősebb Madarász Adeline között feltehetően vonzalom alakult ki, és ennek köszönhetően került

Fotó: Csibi Kinga

A kerületi lakosok 2018. évi adományából

a fiatal művésznő birtokába ez a különleges emlék. E füzetet a mű-

vésznő igen nagy becsben tartotta még idős korában is, hiszen fiatalkori naplói között találták meg, a számára igen kedves emlékeknek.

A kiállítás 2020. január 31-ig tekinthető meg a XV. kerület helytörténeti gyűjteményében.

Fotó: zuglo.hu

Mintagazdaságot hozott létre rákosmezei birtokán

pozsonyi evangélikus főiskolán bölcsészetet, teológiát és jogot tanult, 1827-től ügyvédként dolgozott. Ekkortájt *gróf Apponyi Antal*, a párizsi magyar nagykövet – egyben Sárszentlőrinc földesura – fiának nevelőt keresett. Sárszentlőrinc lelkipásztora Zsivorát ajánlotta, akinek három éves párizsi tartózkodása meghatá-

Rákosfalva alapítója

Felavatták Zsivora György szobrát

Egy, a múlt homályában rejtőző jogász emléket idézte fel a Zsivora parkban Zugló önkormányzata szeptember 5-e délutánján, *Zsivora György* mellszobrának felavatásával. A szobor alkotója *Baráz Tamás* szobrászművész volt.

Az evangélikus családban, Sárszentlőrincen született Zsivora György (1804–1883) a

rozó lett későbbi életútjára. A Magyar Tudós Társaságnak már 29 éves korában, 1833-ban levelező tagja volt – élete végén a Magyar Tudományos Akadémiának 100.000 forintot adományozott.

A fiatal jogász hazatérte után Pesten talált megélhetést, a pesti evangélikus egyházközség presbiterévé és jegyzőjévé is választotta. 1864-től a hétszemélyes tábla, majd a kúria tanácselnöke, *Deák Ferenc* elkötelezett híve. Mintagazdaságot hozott létre rákosmezei birtokán, ahol pártfogoltjai, a kor színészei, művészei gyakori vendégek voltak.

A szobor avatásakor a Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely korábbi vezetője, *Millisits Máté* művészettörténész ismertette, hogy az 1870-es években Zsivora György rákosmezei földbirtoka parcellázásával Rákosfalva település magját hozta létre. A választott hivatásában is sikeres emberbarát jelentős adományokat juttatott egyházi gyülekezeteknek, oktatási intézményeknek, a zuglói Bethesda kórháznak, a Magyar Tudományos Akadémiának.

Reformátusok Pesthidegkúton

Nyolcvan éve szentelték fel templomukat

•••• M.M.

Pesthidegkút községet az 1720-as években német katolikus telepesek alapították, Kaltenbrunnen (Hidegkút) néven. Névválasztás alapja a közeli Hidegkút nevű forrás lehetett. Községük kertvárosi részére református hívek a 19. század végén és a 20. század elején költöztek. Ebben az időben, mint a Pomázi Református Egyházközség szórványában élő híveit tartották számon őket. A pomázi egyházközség az iskolai hitoktatáshoz sem biztosított hitoktatót, ezért a pesthidegkúti hívek kérték a felsőbb egyházi hatóságokat, hogy engedélyezzék a szórvány fiókegyházzá alakulását, és a pomázi anyaegyházközségtől a Budai Református Egyházközséghez csatolását. A kérést az egyházmegye közgyűlése 1930. október 15-én hagyta jóvá.

A Széphalom-telepi általános iskolában 1929-től tartották az istentiszteleteket *Mircse Árpád* szolgálatával – 1936 márciusáig, majd 1938–1941 között szolgálta a fiók egyházközséget. 1936-tól a remetekertvárosi általános iskolában és kórházban is tartottak istentiszteleteket. 1937. május 31-én határozott a presbitérium a gyülekezeti ház építéséről. Az építkezés anyagi fedezetét kölcsönök és magánszemélyek adományai révén sikerült előteremteni. Az 1939 májusára megépített gyülekezeti házat

Kárpáthy Zoltán tervezte.

Ünnepélyes felszentelése 1939. május 18-án *Ravasz László* püspök szolgálatával történt. Részlet templomszentelési prédikációjából: „...Az üdítő víz a természetben mindenütt előfordul: a falakban, a föld mélyében, a fák leveleiben, patakokban, tavakban, berkekben, mindenütt ott van. Mégis kell, hogy legyen egy forrás.

Ahol megtalálható, ahova az utat mindenki tudja, ahol üdítő, friss vizet meríthet, és egész bizonyos lehet benne, hogyha egyszer oda ér, akkor szomjúság el van oltva.

Ilyen forrás, ilyen szent kút minden templom. A szemnek lehet egyik nagyon egyszerű, a másik lehet tündöklő. Lehet egy kutat építeni úgy, hogy márványkőből áll, és lehet úgy, hogy néhány vad páfrány minden ékessége és érdekessége. Nem ezen fordul meg értéke a külső alkatán, hanem azon fordul meg, hogy milyen vizet ad. Ez a pesthidegkúti templom is a világ legelső templomává válik, mihelyt a

Fotó: Millisits Máté

Itt 120 ember számára van ülőhely

tiszta Ige zendül benne, az elegethetlen Ige, és mihelyt Isten örökkévaló lelke támad belőle.”

Az épület Hidegkúti útra néző homlokzatán három félköríves lezárású ablak kapott elhelyezést, az oromzat háromszög formájú lezárást nyert.

A karzattal ellátott belső térben 120 ember számára van ülőhely. 1942-ben vált önálló anyaegyházközséggé. Épületéhez hasáb formájú – viszonylag alacsony – harangtoronyt emeltek 1960-ban, amelynek a felső részének mind a négy oldalán három-három félköríves lezárású toronynyílást találunk. A torony felépítésével a gyülekezeti házat „templommá” formálták át.

Újpestiek, akik...

Somos Zsuzsa arcképcsarnoka

•••• gábrriel

Igen ritka az a művész, aki a helytörténet iránt is érdeklődik. Szerencsére *Somos Zsuzsa* grafikus közénk tartozik. Ezt egyértelműen igazolja az Újpest önkormányzata nemrég elkészült kiállítási katalógusa (Újpestiek, akik... *Somos Zsuzsa* arcképcsarnoka), amelyben a művész jól átgondoltan kiválogatott 23 neves újpesti személyről készített akvarelljével találkozunk. Emellett e katalógust számunkra az is érdekessé teszi, hogy a városrész történeti múltjának ápolása iránt elkötelezettek írták a település alapításától napjainkig tartó időszakban a gazdasági, társadal-

mi, tudományos, kulturális és sport életük meghatározó – részben helyi, részben országos szinten is ismert és elismert – 23 jelentős személyét nevük abc sorrendjében bemutató, átlagosan fél oldalas ismertetőket.

Az akvarell elmosódó tónusai sejtelmessé teszik a lapokon feltűnő – sajnos néhány alkalommal átfutó fotóként is használt – mellképeket. Témakörének jelentőségére tekintettel a célt ta-

lán az olaj, vagy akril festmények készítése jobban szolgálta volna. E mormogás mellett azonban csak gratulálni lehet a művésznek, a szövegíróknak és nem utolsósorban a helytörténet támogatása mellett elkötelezett újpesti önkormányzatnak a katalógus elkészítéséért. Az A/4-es nagyságú, fekvő formátumú, matt műnyomó papíron, négy színnyomással, 50 oldalon elkészített katalógus karakteres grafikai megjelenítést alkalmazott. Várhatóan október elején az újpesti vásárcsarnok feletti UP Újpesti Rendezvényterben már találkozhatunk a kiállítással is.

Somos Zsuzsa arcképcsarnoka
23 neves újpesti képes életrajza

Hősök napjai és terei

Egy háború emlékezetkultúrája

•••• r.p.

Figyelemre méltó rendezvény volt május 24-én a Honvédelem Napjához is kapcsolódva (Budavár visszafoglalásának 170. évfordulója) a Ludovika nagy és szép múltú épülete Szent László kápolnájában. A Hősök napjai – hősök terei című konferencia időszerűségét a Névtelen Hősök emlékműve (1924) és alkotója, *Horvay János* emlékezetének felidézése adta, fő szervezője *Millisits Máté* és *Kriston Vizi József* volt. Kutatók és különböző szervezetek képviselői tettek eleget a közreműködő Nemzeti Közzolgálati Egyetem (NKE), Honismereti Szövetség, Budapesti Városvédő Egyesület, Város- és Faluvédők Szövetsége meghívásának. Az elhangzott előadások a házigazda NKE vezetése elnökletével követték egymást, megvilágítva az emlékezetkultúra múltját, mai helyzetét és tennivalóit.

Kaló József hadtörténész a „hősök emlékének megörökítése” megjelenését a törvénykezésben vizsgálta, kiemelve az 1917. évi VIII. törvénycikk helyes rendelkezéseit. Az első világháború hőseinek emlékezetkultúráját *Millisits Máté* művelődéstudományi tekintette át, amely csak Budapesten több mint száz emlékművet és emléktáblát eredményezett, néha személyenként többet is. Változatos formái voltak az emlékezésnek, a fővárosi Hősök Zsinagógájától a soproni harangokig és a szegedi Hősök Kapujáig.

Kökény Ferenc a hatvani Őrszem-szoborra, hazánk első világháborús emlékművére hívta fel a figyelmet. *Kriston Vizi József* előadását, amely a Ludovika téri Horvay alkotta hősi emlékmű 95 évét méltatta, betegsége miatt felolvasták, és a szünetben a részt vevők megkoszorúzták a szobrot. A konferencia másik ki-

szerű programja a Budapesti Városvédő Egyesület „48-as hőseink” című vándorkiállítás volt.

A Kossuth tér rendezéséről, a német megszállás előtti szobrainak helyreállításáról számolt be *Wachsler Tamás*, a Steindl Imre Program Nonprofit Zrt. vezérigazgatója. Feladataik a szó szoros ér-

A néhai Ludovika előtt Horvay első világháborús hősi emlékműve

telmében súlyosak voltak, hiszen például a Tisza-szobor 1000 tonnát nyom! *Rez-*

nák Erzsébet a Kossuth-kultusz ceglédi hagyományait ismertette, amelyek ma is élnek: a híres Torinóba látogató egykori 100-as küldöttség leszármazottai napjainkban is találkozhatnak.

Balassa Zoltán a kassai Kossuth-szobor szomorú történetét beszélt el, *Medgyesi Konstantin* a szegedi Hősök Kapuja szellemileg izgalmas találkozási pontjára vezette el a hallgatóságot. Az ország legnagyobb freskója, amelyet évtizedekig lefedtek ma ismét látható. *Herman Ottó* szobrát, a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében található Horvay János alkotást *Debreczeni-Droppán Béla* méltatta, a természettudós munkásságát is érintve. Sajnos „a madarak barátja, az utolsó magyar polihisztor” szobrát sok sérülés érte az idők folyamán, de 1938-as avatása óta ma sem fogytak el körülötte tisztelőinek koszorúi.

Fotó: Budapest.foto.hu

Mansfeld Péter emlékműve a Mansfeld Péter parkban

Hatvan évvel ezelőtt, március 21-én – talán nem is véletlenül a Tanácsköztársaság negyvenéves évfordulóján – a gyűjtőfogházban akasztották fel *Mansfeld Pétert*, az 1956-os

Mansfeld Péter

Egy koncepció per áldozata

forradalom és szabadságharc legfiatalabb mártírját, pár nappal volt több 18 évesnél.

Története jól ismert: fiatal kora miatt a harcokban nem vehetett részt, de a Széna téri forradalmárok futára volt, majd fegyvereket gyűjtött a Rózsadombon, barátaival a MUK-ot (márciusban újra kezdjük) írta egy KÖZÉRT falára, kocsit loptak – elfogták, felfüggesztve egy évre ítélték. 1958 februárjában tinédzser barátaival fegyveres csoportot akart alapítani, bosszút állni az '56-osok besúgóin – fegy-

vert rejtegettek, kocsikat loptak, egy rendőrt elfogtak, elvették fegyverét, majd elengedték. Ekkor 17 éves volt! Még abban a hónapban letartóztatták, köztörvényes bűnözőként első fokon életfogytiglant kapott, majd a Legfelsőbb Bíróság halálra ítélte.

A Mansfeld család az 50-es évek elejétől a rózsadombi Borbolya utcában lakott. Szabadidejében Péter az öccsével, Lászlóval az Apostol utca és a Vérhalom utca sarki üres telken focizott a környékbeli gyerekekkel.

Emlékét a Magyar Ház Alapítvány adománygyűjtésének köszönhetően közadakozásból állított szobra örzi 2004 októberétől a II. kerületi *Gül Baba* türbéhez közeli Mansfeld Péter (volt Veronika) parkban – *Menasági Péter* szobrászművész alkotása. Az alapítvány 2007-ben a szobrot a kerületnek adományozta, a kerület 2008-ban a szobornak helyet adó parkot átnevezte Mansfeld Péter parkra, és 2016-ban a II. kerület önkormányzata a mártírt posztumusz díszpolgárává választotta.

1956 legfiatalabb áldozatának emlékét más fővárosi kerületekben is közterületek, szobrok őrzik, film és könyvek adnak betekintést életébe.

Lila-fehér gyepszőnyegek

•••• rojkó

Heteyi László: *Újpesti stadionok* Aposztróf Kiadó, Budapest, 2018., 240. p.

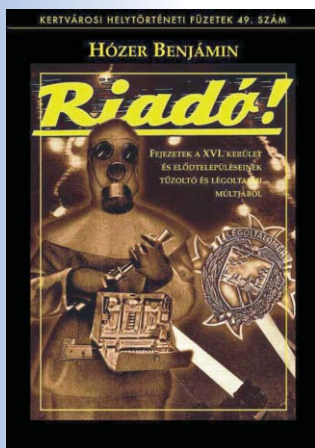
Az Újpest Football Club rajongóinak még várniuk kell néhány hónapot, hogy a jelenleg is zajló felújítási munkák után, kedvenc csapatuk ismét a Megyeri úton játssza mérkőzéseit. Heteyi Lászlónak köszönhetően azonban, már most lehetőség nyílik az újpesti stadionok 130 éves történetének áttekintésére. A sporttörténész, szakíró az utóbbi években több oldalról is reflektorfénybe állította a lila-fehéreket, kötet sorozatában korábban nem csupán a kiemelkedő játékosokat, hanem a hazai és nemzetközi kupagyőzelmeket is bemutatva. A közelmúltban megjelent „lilaruhás” könyv elsősorban azokra a kultikus helyszínekre, újpesti futballpályákra kíséri el az olvasót, amelyekről adott időben elmondhatták, hogy „a csapat otthona”. Ezek sorában a Károlyi grófok birtokában lévő, pamutgyár melletti füves pálya volt a legelső. Az 1899-ben alakult csapat – első hivatalos meccsén – ott fogadta a III. kerületi Torna és Vívó Egylet (TVE) fo-

cistáit. Néhány évvel később azonban, amikor a pálya hitelesítésére került volna a sor, az MLSz megtagadta azt. A döntés nyomán a klub vezetése elhatározta, hogy új helyet keres focistáinak. Az ideális területet a Népszigeten találták meg, amely akkoriban az újpesti sportolók – például a teniszezők és úszók – kedvelt területe volt. A pályaavatóra 1903-ban került sor, és közel 20 éven keresztül ott edzett és játszott az Újpest. A csapat aranykora Aschner Lipót elnöksége alatt jött el, aki Hajós Alfrédot bízta meg az új stadion tervezésével. A Megyeri úti sportkomplexum, amelyben a szabványos labdarúgó-pályát futókörök ölelték körbe, 200 fedett páhollyal és 20 000 állóhellyel rendelkezett. A vasbetonból épült stadion számos győzelem helyszíne volt, megérte az államosítást, az egyesület névváltoztatását és később újabb átépítéseket is. 2003 óta viseli a legendás újpesti labdarúgó, Szusza Ferenc nevét.

Hétköznapi hősök

•••• gt

Hózer Benjámín: *Riadó! Fejezetek a XVI. kerület és elődtelepüléseinek tűzoltó és légoltalmi múltjából* – Kertvárosi Helytörténeti Füzetek 49. szám, Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ, Budapest, 2019. 144 p.

Eleink életében a polgárság társadalmi szervezetei közül vész esetén a legfontosabbak az önkéntes tűzoltó egyesületek voltak – a polgárok élet- és vagyonbiztonságára vigyáztak katasztrófa helyzetben. Ennek megfelelően megbecsülésük is mindenkor igen magas szintet ért el. A kötet szerzője, Hózer Benjámín maga is önkéntes tűzoltó, és XVI. kerületi lakosként gyűjti elődeinek relikviáit, kutatja történetét. Előző számunkban adtunk hírt *Lánglovagok a Kertvárosban* című írásunkban a gyűjteményén alapuló kiállításról. Kötetében a középkortól napjainkig terjedő időszakban a szervezett tűzoltás múltját dolgozza fel. A hazai tűzoltóság megalapítójaként gróf Széchenyi Ödönnek köszönhetően 1870-ben elkezdhette működését a Pesti Önkéntes Tűzoltó Egyesület és a pesti városi tanács számára kezdeményezte egy 12 fős fizetett

tűzoltótestület felállítását. Ezt követően indultak meg a hasonló kezdeményezések a Magyar Királyságban. A tűzoltók munkájáról, szervezetéről, felszereléséről, a tűzjelzésről és a tűzoltásról jó áttekintést olvashatunk e kötet elején. 1948. május elsejével feloszlatták a tűzoltó egyesületeket, eszközeiket államosították és életre hívták az állami tűzoltóság szervezetét. Olvashatunk itt a XVI. kerület 1950 előtti településein (Rákosszentmihály, Sasalom, Mátyásföld, Cinkota) működő önkéntes tűzoltó egyesületekről, a második világháború alatti légvédelemről, légoltalomról, óvóhelyekről és napjaink polgári védelméről egyaránt. Kötetének több mint száz illusztrációja értékes részt alkot. Sajnálatos viszont, hogy amatőr helytörténészként nem gondolt lábjegyzetek, képjegyzék, forrás- és irodalomjegyzék, valamint névmutató alkalmazására.

Ötvenhatos magyarok az emigrációban

•••• gábriel

Rácz János: Magyarországról jöttünk, mesterségünk címere: életrevalóak – Ötvenhatos menekültek – interjúkötet Budapest, Magyar Napló Kiadó Kft., 2017., 312 p.

Napjainkban a bevándorlás és a bevándorlók kérdése megosztja hazánk, de Európa lakosságát is. Az alapvető gond a migránsoknak az európaiától eltérő értékrendszere, kultúrája és gondolkodásmódja, valamint ebből adódóan az integrálódásuk nehézsége. Ez számunkra ismert helyzet, történelmünk során többször fogadtunk be teljes népcsoportokat is (például a hódoltság előtt a kunok, jászok), akiknek integrációja azonban csak több évszázad alatt valósult meg. Az 1956-os emigránsok esetében azonban más volt a helyzet. Függetlenül attól, hogy politikai menekülteknek, vagy gazdasági kivándorlóknak számítottak, mindnyájukat menekülteknek tekintették, befogadásuk és elfogadásuk előtt az említett akadály nem állt fenn.

Interjúkötetében Rácz János tíz, a nyugati országokban boldogulását kereső magyar emigráns és egy, a határátlépést sikertelenül megkísérlő személy életútját vázol-

ja fel születésétől az interjú készítéséig. A 11 interjúalany közül öten budapestiek, négyen vidékiek voltak, ketten vidéki születésűek, de a forradalom idején már Budapesten éltek, vagy itt tartózkodtak. Egyéni sorsaikon keresztül ismerjük meg a szovjet megszállás időszakát 1956-ig, a forradalmat, majd boldogulásukat külföldön, illetve egy esetben egy '56-os internált sorát. Sok segítséget kaptak az '56-os emigránsaink, többségük jól alkalmazkodott új hazájuk elvárásaihoz, mindent megtettek boldogulásuk érdekében. Az ismert liberális *New York Times* is 1957-ben minden idők legkiválóbb bevándorlóinak tartotta az '56-os amerikai magyar emigránsokat. Ahogy a kötet címe is jelzi, életrevalóak voltak! Egy olyan társadalmi csoportot alkottak, melynek távozásával szegényebb lett a hazánk. Az interjúkötet fekete-fehér fotókkal illusztrált, lábjegyzetei, forrás- és irodalomjegyzéke, valamint névmutatója segíti olvasóját.

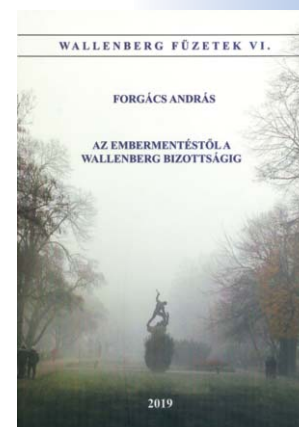
A svéd kapcsolat

•••• Rojkó Annamária

Forgács András: Az embermentéstől a Wallenberg bizottságig. Wallenberg füzetek VI., Raoul Wallenberg Egyesület, Budapest, 2019. 148. p.

Izgalmas nyomozásra hívja olvasóit Forgács András mérnök, aki nem titkoltan személyes kötődése okán választott témát. Tanulmányok, levéltári és családi iratok, levelek és fényképek segítségével annak ered nyomába, hogy az 1940-es években milyen kapcsolatok kötötték össze az újpesti Egyesült Izzót és Oriont, e gyárak munkatársait és vezetőit a svéd embermentővel, Raul Wallenberggel. A kulcsszereplő Forgács Vilmos (1896–1974) az Orion export osztályának négy nyelvet ismerő vezetője. Az 1930-as években Aschner Lipót az „Izzó”, és Wohl Hugó az Orion vezérigazgatója egy svéd leányvállalat, a Svenska Orion megalapítását bízták Forgács Vilmosra. Ez az üzleti és személyes kapcsolat később, a német megszállás idején nemcsak a Forgács család, hanem több tucat, származása miatt üldözött ember

megmenekülésében segített. *Per Anger*, a budapesti svéd nagykövet első beosztottja – akit Forgács Vilmos az üzleti életből jól ismert – a nyilas hatalomátvételt követően munkatársaival megkezdte a mentőakciót. A Budapesten élő svéd állampolgárok zsidó hozzátartozóinak és a svéd vállalati kapcsolatokkal rendelkezők családjainak ideiglenes útlevelet és egyfajta „állampolgárságot” adtak. A Pestre érkező Wallenberg ezt követően pár hét alatt a svéd kapcsolati körbe tartozó zsidó vállalatvezetők-ből, bankárokból, titkárnőkből, orvosokból, kereskedőkből olyan működő szervezetet hozott létre, akik a védlevelek kiadásán és nyilvántartásán dolgoztak, majd kialakították az ún. „védett házak” rendszerét. A dokumentumokra támaszkodó, hiánypótló kötet fontos, a vészorszak eddig feltáratlan tényeit is bemutatja.

Nyitott gyárak

Csepel Művek június 29–30-án

•••• Bárány Tibor

Fotók: Bárány Tibor

Június utolsó hétfőjén a Kortárs Építészeti Központ (KÉK) szervezésében (Nyitott Gyárak Hétfője) megnyitották a Csepel Művek épületei és felfedezhetővé vált a 240 hektárnyi, páratlanul gazdag ipari örökség izgalmas jelenkorának több szelete. A rendezvény előkészítési folyamatába önkéntesek is bekapcsolódtak, köztük a Csepeli Helytörténeti és Városszépítő Egyesület tagjai.

A Csepel Művek (hajdan Weiss Manfréd és Rákosi Mátyás nevét is viselte) egykor az ország legnagyobb egybefüggő ipari komplexuma volt. A ma 127 éves gyárterületen cégek különleges közössége él, dolgozik együtt és egymás mellett, s szolgálják a magyar és nemzetközi ipari (és egyéb) igényeket.

Mai külalakján, az egykori gyárváros településszerkezetén és vállalati kultúráján leginkább a rendszerváltás utáni privatizációs hullám, és az elhanyagoltság hagyott nyomot. A magánosítás számos kis- és középvállalatra aprózta szét a korábbi szocialista nagyipari objektumot.

A 240 hektáros területen létrejött, sajátos hangulatú világban ma több mint 400 tulajdonos és sok száz bérlő található - az egyszemélyes műhelyektől a több milliárdos nagyvállalatokig. Ezek között vannak

A gyár mai 1-es kapuja

ket és kreatív ipart, műhelyek mellett műtermeket, vagy a Csepel kerékpárcsalád

A hajdani WM Tiszti Kaszinó épülete

a korábbi mamut-vállalatok (pl. Csepel Művek Egyedi Gépgyár) jogutódai, az eredeti tevékenységek alá bedolgozó, vagy azokat kiegészítő ipari, kereskedelmi vagy logisztikai szolgáltatást nyújtó vállalkozások, és az eredeti ipari tevékenységtől teljesen független, szolgáltató és szórakoztatóipari cégek is.

Így láthatunk a hajdani nehézipar helyett ma CSR-t, gépgyártás mellett filmdíszletet, bio termékeket és kreatív ipart, műhelyek mellett műtermeket, vagy a Csepel kerékpárcsalád

mellett itt összeszerelt Bu-bi-közbringa rendszert.

A terület utcanevei – a tulajdonközösség megszüntetése és a terület tömbökre, önálló helyrajzi számokra bontása után „keresztelték” el ezeket – mint a Bronzöntő, a Csőszerelő, az Öntöde, az Esztergályos, a Mázoló vagy Tekerceselő nevükben ma is tükrözik az ipari munka egykori folyamatait és térbeli rendszert.

A Kortárs Építészeti Központ a Shared Cities: Creative Momentum projekt keretében a Csepel Művekben

1929-ben indult el a hazai nagyüzemi kerékpárgyártás (plakát)

helyi partnerekkel azon dolgozik, hogy a helyi ipari, épített és kulturális öröksége a fejlődés erőforrásává válhasson. A Nyitott Gyárak Hétfője ennek az együttműködésnek keretében kínált betekintést az érdeklődőknek az itt működő cégek életébe, a maguk módján lenyűgöző ipari építészeti emlékekbe és a Művek elvársolt világába. A hétfője szervezése a Budapest100 nyitott házak hétfőjének sokéves tapasztalatára épült, új területre átemelve a fesztivál módszertanát és programjait.

A látogatókat a hétfője nyitott épületein és cégein túl számos előadás, építészeti- és helytörténeti séta, koncert, filmvetítés és workshop várta (további információ: csepel.kek.org.hu és kek.org.hu).

Egy különleges utcakép a gyárból